

1. Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання.
2. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.
3. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Коментована стаття присвячена одному з найбільш поширених способів забезпечення виконання зобов'язань - неустойці. В частині 1 статті надається легальне визначення неустойки, під якою розуміється грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Право вибору грошової або майнової неустойки належить сторонам зобов'язання, вони мають визначити предмет неустойки в момент укладення угоди про неї. На сьогодні майнові неустойки не набули значного поширення. Ділова практика знає здебільшого неустойки в грошовій формі. Крім закріплення у нормах Глави 49 ЦК України, неустойка знайшла правове регулювання також у положеннях Господарського кодексу України, де для її визначення застосовується термін "штрафні санкції". Відповідно до ст. 230 ГК України штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. При цьому слід зазначити, що розуміння господарських санкцій у ГК є дещо ширшим поняття цивільно-правової неустойки. Під штрафними санкціями тут розуміються також і грошові суми, які учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити в разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, тобто відповідні фінансові санкції, що стягуються за порушення валютного, податкового, антимонопольного та інших публічних галузей законодавства (напр. санкції, передбачені Законом України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами"). Неустойка в розумінні коментованої статті - це спосіб забезпечення та санкція за порушення саме приватноправових (цивільно-правових) зобов'язань. Отже норми цієї статті не можуть застосовуватись до інших видів правовідносин.

Частина 2 та частина 3 коментованої статті вперше на законодавчому рівні надають визначення штрафу та пені як різновидів неустойки. Відповідно кваліфікуючими ознаками штрафу є: а) можливість встановлення за майже будь-яке порушення зобов'язання: невиконання або неналежне виконання (порушення умов про кількість, якість товарів, робіт (послуг), виконання зобов'язання неналежним способом тощо). б) обчислення у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. В свою чергу пеня як різновид неустойки характеризується такими ознаками: а) застосування виключно у грошових зобов'язаннях; б) можливість встановлення тільки за такий вид порушення зобов'язання, як прострочення виконання (порушення умови про строки); в) обчислення у відсотках від суми несвоєчасно виконаного зобов'язання; г) триваючий характер - нарахування пені за кожний день прострочення. Слід відмітити, що законодавець визначив вищеперераховані ознаки штрафу та пені імперативно, не надавши сторонам зобов'язання можливості їх змінювати. При цьому поза увагою залишилися неустойки, що визначаються у твердій сумі або у кратному розмірі до суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання, триваючи неустойки за прострочення виконання негрошового зобов'язання (напр. прострочення передачі речі); неустойки, що нараховуються не за кожний день, а за кожний тиждень, місяць прострочення тощо. Це не означає, що сторони цивільних договірних відносин не вправі забезпечувати свої зобов'язання подібними неустойками, однак при цьому для запобігання невідповідності положень договору нормам закону їм слід відмовитися від використання термінів

"штраф" та "пеня". Разом з тим, судова практика на сьогодні допускає застосування пені за прострочення грошових зобов'язань (постанова ВГСУ від 07.06.2005 р. N 35/475-04), а також стягнення штрафу за кожний день прострочення (постанова ВГСУ від 05.07.2006 р. N 46/468-05). Правда необхідно зауважити, що такі припущення стосуються виключно господарських відносин. При цьому суди посилаються на пункт 4 статті 231 Господарського кодексу України, де встановлено, що у разі, якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або у певній, визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг). А оскільки Господарський кодекс України не містить жорстких обмежень щодо визначення пені або штрафу у господарських відносинах, допускається абсолютна домовленість сторін щодо виду та суті штрафної санкції.